

ANDRZEJ KŁOCEK**Ekonomiczne aspekty leśnictwa w krajach Unii Europejskiej i w Polsce***

Economic aspects of forestry in the EU countries and in Poland

ABSTRACT

The first part of the paper presents a synthetic approach to the evolving goals and accompanying major principles of forest management. The other parts of the paper concentrate on the assessment of current economic and financial conditions of forest management in the state-owned forests on the example of the selected countries (West Germany, Austria, Finland and Poland), which differ in organisation systems of forest management. The last part of the paper contains a number of statements of a general nature.

KEY WORDS

evolution of goals, principles of sustainability, forest management, economic-financial condition, forest production, costs and effects

I

Gospodarka leśna w Europie szczyti się liczącą już blisko 300 lat zasadą trwałości. W pierwszym okresie, trwającym około 120 lat, zasada ta odnosiła się wyłącznie do drewna i miała na celu zapewnienie odbiorcom dostaw możliwie dużych jego ilości. Sytuacja diametralnie się zmieniła w pierwszej połowie XIX w. w związku z rozwojem liberalnego nurtu ekonomii. Miejsce drewna jako dominującego celu gospodarki leśnej zajął dochód pieniężny. Wszegharniający duch prywatnej przedsiębiorczości spowodował podporządkowanie również leśnictwa zasadzie najwyższych odsetek od zainwestowanego kapitału [Ott 1996], innymi słowy – trwałość kapitału leśnego.

Pewien wpływ na ograniczenie dochodowego celu gospodarki leśnej i podjęcia przez nią realizacji także innych funkcji miał rodzący się w drugiej połowie XIX w. nowy nurt ekonomii neoliberalnej, nazywany ekonomią dobrobytu. Zwróciła ona uwagę na kwestię dóbr publicznych co sprzyjało wprowadzeniu, przez niektóre państwa, rozwiązań prawnych zapewniających tworzenie lasów ochronnych. Zdecydowane nasilenie żądań odnośnie do wielofunkcyjności lasu nastąpiło jednak dopiero w latach trzydziestych XX w. Wówczas też pojawiło się pojęcie społeczno-ekonomicznej dojrzałości rębnej drzewostanów, rozciągającej zasadę trwałości nie tylko na funkcje ekonomiczne, ale również ochronne i społeczne.

Przez wiele następujących lat idea wielofunkcyjnego lasu nie spowodowała większych zmian organizacyjno-funkcjonalnych gospodarstwa leśnego. Jedną z przyczyn tego stanu była dość powszechnie uznawana do lat siedemdziesiątych ubiegłego wieku teoria „wody kilowej”, w myśl której optymalnemu, z punktu widzenia funkcji produkcyjnej, zagospodarowaniu lasu towarzyszy również optymalna realizacja świadczeń nieprodukcyjnych. Niestety, rzeczywistość gospodarza dowiodła, że tak nie jest. Impulsem do weryfikacji stanowiska była pogarszająca

ANDRZEJ KŁOCEK

Institut Badawczy Leśnictwa
ul. Bitwy Warszawskiej 1920 r. nr 3
02-362 Warszawa

* Referat wygłoszony na konferencji naukowo-technicznej pt. „Leśnictwo polskie w przededniu wejścia do Unii Europejskiej” zorganizowanej w dniach 14 – 16 listopada 2002 r. przez Dyрекję Generalną Lasów Państwowych, Stowarzyszenie Inżynierów i Techników Leśnictwa i Drzewnictwa oraz Regionalną Dyрекję Lasów Państwowych w Radomiu.

się sytuacja ekonomiczna leśnictwa w wielu krajach oraz rosnąca presja na pozaprodukcyjne funkcje lasu, wywołująca z jednej strony wzrost kosztów, z drugiej zaś zmniejszenie przychodów gospodarstwa leśnego, m.in. na skutek konkurencyjnych relacji między jego świadczeniami (dobrami) rynkowymi i nierynkowymi (publicznymi). Sytuacja ta uzmysłowiła pilną potrzebę poszukiwania rozwiązań godzących wszystkie społeczne aspekty egzystencji i rozwoju lasów oraz gospodarki leśnej. Jej uogólnienie na całą sferę życia gospodarczego znalazło odzwierciedlenie w pierwszym raporcie Klubu Rzymskiego (1972), a następnie było rozwijane w kolejnych dokumentach rangi światowej. Upowszechniona dzięki światowej konferencji Narodów Zjednoczonych pt. „Środowisko i Rozwój” (Rio de Janeiro 1992) zasada zrównoważonego rozwoju (sustainable development) przeniknęła wszystkie sfery życia społecznego. Jednym z jej głównych imperatywów, zawartych w punkcie 3 Deklaracji z Rio, jest takie gospodarowanie środowiskiem, „aby w jednakowym stopniu były zaspokojone potrzeby rozwojowe i ekologiczne obecnych i przyszłych pokoleń” [Weizsäcker i in. 1999]. Podobne zapisy znalazły się w odpowiednich dokumentach leśnych zarówno o zasięgu światowym, jak i europejskim oraz krajowym. Dotyczy to również polskiej Polityki Leśnej Państwa, w której czytamy m.in. „Nadrzędnym celem polityki leśnej jest wyznaczenie kompleksu działań (...) zmierzających (...) do trwałej w nieograniczonej perspektywie czasowej wielofunkcyjności lasów, ich wszechstronnej użyteczności i ochrony oraz roli w kształtowaniu środowiska przyrodniczego zgodnie z obecnym i przyszłym oczekiwaniem społeczeństwa” [Polityka Leśna Państwa 1997]. Tak więc współczesne ujęcie trwałości czy zrównoważonego rozwoju lasów akcentuje w równym stopniu wymaganie wielofunkcyjności gospodarstwa leśnego, jak i zapewnienia międzypokoleniowej sprawiedliwości w zakresie poziomu świadczeń tych funkcji.

Dualizm wymienionych wymagań nie jest obojętny dla dalszego rozwoju gospodarstwa leśnego. Tym bardziej, że już obecnie znalazło się ono w „obszarze konfliktów” oraz na „czerwonej liście ekonomicznej” i przeżywa, przynajmniej w niektórych krajach, znaczne trudności finansowe. Dzieje się tak z uwagi na:

- 1) konkurencyjny charakter wielu funkcji pozaprodukcyjnych w stosunku do funkcji produkcyjnych,
- 2) brak urynkowienia funkcji pozaprodukcyjnych,
- 3) wzrost poziomu realizacji funkcji pozaprodukcyjnych, w tym zwłaszcza ekologicznych, obciążających koszty produkcji drewna,
- 4) postępującą globalizację i liberalizację rynku surowca drzewnego i jego produktów (wzrost konkurencji),
- 5) rozwieranie się nożyc: koszty produkcji leśnej – ceny drewna.

Poszukiwanie wyjścia z sytuacji spowodowanej wymienionymi zjawiskami wymaga nieustannej oceny ekonomicznego stanu gospodarstwa leśnego oraz przewidywania jego zmian i wreszcie podejmowania na tej podstawie racjonalnych decyzji programowych.

II

Syntetycznymi wskaźnikami charakteryzującymi sytuację ekonomiczną gospodarstwa leśnego są przede wszystkim relacje między kosztami pracy a cenami drewna i dochodem czystym (tab.). Taki dobór elementów jest bowiem zalecany w stosunku do tych krajów, w których leśnictwo charakteryzuje się wysokimi kosztami wynagrodzeń oraz dużymi nakładami (intensywnością) pracy i znikomymi, na skutek globalizacji wolnego handlu, możliwościami kształtowania cen drewna w celu wzrostu dochodów gospodarstwa leśnego [Ripken 2000]. W wymienionych

Tabela

Ekonomiczne wskaźniki gospodarki w lasach państwowych
Economic indicators of forest management in the State Forests

Kraj	Rok	Rachunek wyniku ekonomicznego			Robotnicy			Pracownicy umysłowi			
		Dochód brutto	Koszty	Dochód czysty	Koszty Wynagrodzeń	Koszt Rbh	Zatrudnienie Osoby (o)	Rbh (h)	Koszty płac wraz z dopłatami	Zatrudnienie Osoby (o)	Rbh (h)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Badenia Wirtembergia	1996	DM/ha	DM/ha	DM/ha	DM/ha	DM/h	o/1000 ha	h/ha	DM/ha	o/1000 ha	h/ha
		893 98	963 106	-69 -8	—	—	—	—	—	—	—
Dolna Saksonia	1998	—	—	—	212	60	2,8	3,4	290	3,5	4
R F N	1998	578 104	731 131	-153 -27	307 55	48,5	5,0(3,7) 0,9(0,7)	6,2(3,3) 1,1(0,6)	202 250 45 36	2,0(1,2) 0,4(0,24)	3,2(1,9) 0,6(0,4)
		Finlandia	1999	115 84	88 48	27 36	—	—	0,4 0,3	—	0,12 0,09
Austria	1998	ATS/ha	ATS/m ³	ATS/ha	ATS/m ³	PLN/ha	o/1000 ha	h/ha	PLN/ha	o/1000 ha	h/ha
		3573 982	3498 961	75 21	—	—	1,8 0,5	—	—	1,2 0,3	—
Polska – PGL Lasy Państwowe	2000	PLN/ha	PLN/m ³	PLN/ha	PLN/m ³	PLN/ha	o/1000 ha	h/ha	PLN/ha	o/1000 ha	h/ha
		522 164	503 158	19 6	55 16	14,4	2,4 0,8	3,8 1,1	115**** 3,4	3,2 0,9	5,1 15

*) wraz z Parkiem Narodowym Hartz,
**) w nawiasie stan wynikający z przewidywanej redukcji zatrudnienia robotników leśnych po 1998 r. o 6 tys. osób,
***) w nawiasie stan odnoszący się wyłącznie do gospodarki w lasach landowych (po odliczeniu zatrudnienia z tytułu funkcji administracyjnych; władzy, opieki i doradztwa),
*****) przy założeniu miesięcznej płacy w wysokości 3.000 PLN.

warunkach znajduje się gospodarka leśna większości krajów zachodnich, zwłaszcza poczynając od lat pięćdziesiątych ubiegłego wieku, chociaż już znacznie wcześniej pojawiły się symptomy niekorzystnego dla niej rozwoju niektórych parametrów ekonomicznych.

Jedne z najstarszych notowań w zakresie ekonomicznych aspektów gospodarki leśnej sięgają roku 1853 i odnoszą się do Wirtembergii [Ott 1987], która obecnie wraz z Badenią zajmuje w RFN drugie miejsce pod względem powierzchni leśnej (1,4 mln ha lasów ogółem, w tym państwowych 24%, lesistość 38%). Z przytoczonych w literaturze danych [Ott 1987, Ripken 2000], wynika, że dochód czysty z jednego hektara lasów państwowych wymienionego kraju związkowego (landu) wzrósł w okresie od 1853 r. do 1913 r. z poziomu 21,1 do wysokości 69,5 DM/ha, tj. o 229%. Było to spowodowane zarówno zwiększonym pozyskaniem z 2,5 do 6–7 m³/ha, jak i trzykrotnie większą ceną na drewno oraz tylko dwa i półkrotnie większym wzrostem kosztów produkcji. Zupełnie już inaczej sytuacja zaczęła się kształtować w dalszych latach XX w. Na skutek powojennej inflacji oraz światowego kryzysu gospodarczego na początku lat trzydziestych, który spowodował spadek cen drewna aż o 2/3, dochód czysty w 1938 r. osiągnął, co prawda, 67,8 DM/ha, ale w stosunku do poziomu z 1913 r. był mniejszy o 2,5%. Po połączeniu Badenii i Wirtembergii dochód czysty wyniósł w 1953 r. 127 DM/ha (dochód brutto 386 DM/ha, koszty produkcji 259 DM/ha). W następnych okresach miała miejsce zarówno stagnacja cen drewna (do 1975), jak i ich intensywny wzrost (1976–1981) i wreszcie spadek w latach osiemdziesiątych. Ogólnie w latach 1953–1986 dynamika kształtowania się realnych cen na drewno, po uwzględnieniu inflacji, wykazywała tendencję malejącą, koszty produkcji zaś wzrosły o 235%. W rezultacie dochód czysty w 1986 r. wyniósł już tylko 13,6 DM/ha, a zatem w stosunku do 1953 r. osiągnął zaledwie 11%, czyli zmniejszył się o 89%. Równocześnie w tym samym okresie płace robotników leśnych wzrosły aż 21 razy, podczas gdy liczba roboczogodzin na 1 ha lasu zmniejszyła się z 60 do 12, tj. tylko 5 razy [Ott 1987]. W latach dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku, z wyjątkiem roku 1995, gospodarka leśna w lasach państwowych przynosiła już tylko straty. Na przykład w 1994 r. jej deficyt finansowy wyniósł: –107 DM/ha lub –11 DM/m³ pozyskania [Ott 1986]. Rok 1996 był niewiele lepszy. Przy pozyskaniu drewna w ilości 2,83 mln m³ z powierzchni 310 tys. ha, tj. 9,5 m³/ha, wartość przychodu osiągnęła 278 mln DM (893 DM/ha i 98 DM/m³), koszty zaś wyniosły 300 mln DM (963 DM/ha i 106 DM/m³). Tym samym wynik finansowy był ujemny na kwotę –22 mln DM (–69 DM/ha i –8 DM/m³) [Ott 1996].

Nieco inaczej przedstawiała się sytuacja w Dolnej Saksonii, zajmującej w RFN trzecie miejsce pod względem powierzchni leśnej (1,1 mln ha lasów ogółem, w tym landowych 31%, lesistość 23%). W omawianym kraju związkowym koszty godziny pracy robotników leśnych w okresie 1955–1989 r. rosły rocznie średnio o 9%, natomiast wydajność pracy o 5%. Na początku tego okresu płaca robotników wynosiła 2 DM/h, w roku 1985 już 40 DM/h, a w 1998 r. aż 60 DM/h, czyli 30 razy więcej niż w 1955 r. [Ripken 2000]. W przeliczeniu na hektar lasu wymienione koszty wzrosły w latach 1955–1998 z około 100 do 212 DM, a więc przeszło dwa razy. Było to możliwe dzięki znaczącemu zwiększeniu intensywności pracy własnych robotników oraz korzystaniu z usług przedsiębiorstw prywatnych. Intensywność ta mierzona liczbą godzin pracy na 1 ha lasu wynosiła: w 1955 r. 43,3, w 1975 r. 9,6 i w 1998 r. 3,4 h/ha, a więc w okresie 43 lat wzrosła 13 razy [Ripken 2000]. Podobne tendencje wystąpiły w zakresie wydajności pracowników umysłowych państwowego gospodarstwa leśnego Dolnej Saksonii. Dzięki wzrostowi wydajności o 2% rocznie liczba godzin pracy tej grupy zatrudnionych zmniejszyła się w okresie 1995–1998 z 8,4 h do 4 h w przeliczeniu na hektar lasu [Ripken 2000]. Tym niemniej koszty utrzymania pracowników administracji leśnej wyniosły w 1996 r. 290 DM na 1 ha lasu [Janssen 1997]. Łączne zaś koszty zatrudnienia pracowników umysłowych i fizycznych

stanowiły 2/3 kosztów ogółem państwowej gospodarki leśnej [Janssen 1997]. Rosnące wynagrodzenia oraz stagnacja, ewentualnie niewielki wzrost cen drewna spowodowały, że przed czterdziestu laty przychód ze sprzedaży 1 m³ przeciętnego drewna wystarczał na opłacenie 35 godzin, a pod koniec XX w. zaledwie 1,5 godziny pracy robotnika leśnego [Ripken 1998]. Przy równoczesnym braku odpowiednio dużego wzrostu wydajności pracy doprowadziło to do postępującego spadku czystego dochodu gospodarstwa leśnego. Liczbowym wyrazem tej tendencji są wyniki kalkulacji rentowności produkcji ważniejszych gatunków drzew leśnych, sporządzonej w okresie 1977–1997 [Ripken 2001]. Dla roku 1997 przedstawiają się one następująco: – dąb, wiek rębności 200 lat, strata 51 DM/ha/rok; – buk, wiek rębności 140 lat, strata 185 DM/ha/rok; – świerk, wiek rębności 120 lat, strata 29 DM/ha/rok; – sosna, wiek rębności 140 lat, zysk 189 DM/ha/rok. Przytoczone liczby uzasadniały potrzebę subwencji państwowego gospodarstwa leśnego Dolnej Saksonii, których pożądana wysokość w ostatnich latach ubiegłego wieku wyniosła 190 DM/ha, natomiast zrealizowana 80 DM/ha [Janssen 1999].

W podobnej sytuacji znajduje się całe państwowe gospodarstwo leśne w RFN (10,7 mln lasów ogółem, w tym landowych 30%, tj. 3,2 mln ha, lesistość 31%). Jedną z ważniejszych przyczyn tego stanu jest niewielki w porównaniu z kosztami produkcji wzrost cen drewna. W ciągu drugiej połowy ubiegłego wieku ceny te wzrosły tylko o 50% [Ott 1987], m.in. na skutek wejścia gospodarki leśnej Niemiec, od początku wymienionego okresu, pod wpływy totalnie liberalnego handlu i światowego rynku drewna. To właśnie z tego powodu w RFN, a także w innych krajach, pojawiło się zjawisko „nożyc”: koszty produkcji – ceny drewna, prowadzące do deficytu finansowego gospodarki leśnej.

Deficyt ten wystąpił już na początku lat siedemdziesiątych [Ripken 2000], a w roku 1998 wyniósł: w starych (zachodnich) landach średnio – 22 DM/ha, natomiast w nowych (wschodnich) aż – 401 DM/ha, w całym kraju zaś – średnio – 153 DM/ha.

Oprócz cen drewna, drugą przyczyną deficytu były wysokie koszty produkcji leśnej, które przy pozyskaniu w lasach landowych wynoszącym łącznie około 18 mln m³ lub 5,6 m³/ha, osiągnęły w 1998 r. 731 DM/ha lasu, w tym (DM/ha oraz w nawiasie w %):

– koszty wynagrodzeń robotników wraz z dopłatami	307 (42),
– koszty płac pracowników umysłowych wraz z opłatami emerytalnymi	198 (27),
– koszty usług obcych	131 (18),
– koszty materialne i inne	95 (13).

Z danych tych wynika, że w strukturze kosztów przeciętnego państwowego gospodarstwa leśnego w RFN dominowały koszty personalne, które w przeliczeniu na 1 ha lasu wyniosły łącznie 69% kosztów ogółem, z czego 42 punkty procentowe przypadły na stałych robotników leśnych oraz 27 punktów procentowych na pracowników administracji [Ripken 2000]. Do kosztów osobowych należy dodać jeszcze pewną część kosztów usług obcych świadczonych przez przedsiębiorców leśnych. Ich udział w kosztach ogółem osiągnął w 1998 r. 18%, z czego, według szacunków, 50% stanowiły koszty personalne. Tym samym łączny udział kosztów pracy żywej wyniósł blisko 80% (69% + 9%), w tym około 47 punktów procentowych to koszty opłacenia pracy robotników (42% + 5%). Równocześnie dochód ze sprzedaży 1 m³ drewna okrągłego w 1998 r. wystarczał na opłacenie tylko dwóch godzin pracy robotników, podczas gdy w 1955 r. ponad 30 godzin [Ripken 2000].

Tak duży udział kosztów robocizny jest wynikiem znacznej pracochłonności produkcji leśnej. W 1998 r. wyniosła ona 6,2 roboczogodziny na 1 ha lasu lub 1,1 roboczogodziny na 1 m³ pozyskanego drewna lub pięciu pracowników fizycznych na 1000 ha lasu [Ripken 2000].

Wynikające stąd koszty osiągnęły 307 DM/ha lub 55 DM na 1m³ pozyskanego drewna. Również znaczącą tego przyczyną były wysokie koszty wynagrodzeń robotników. W 1998 r. osiągnęły one 21 DM/h. Jednakże koszty dodatkowych świadczeń dla robotników lasów państwowych wyniosły aż 131% kosztów wynagrodzeń. Stąd łączne koszty godziny pracy robotnika leśnego ukształtowały się na poziomie 48,5 DM.

Drugą grupę kosztów osobowych stanowią koszty prac pracowników administracji. Stan jej zatrudnienia 1998 r. w lasach państwowych RFN, wynosił łącznie 6400 osób [Ripken 2000] i w zależności od landu kształtował się od 1,5 do 2,4, średnio 2 osoby na tysiąc ha lasu. Poniesione z tego tytułu koszty wahały się od 210 do 300 DM/ha lub od 24 do 74 DM na 1 m³ pozyskania, średnio zaś w całym gospodarstwie leśnym RFN 250 DM/ha i 45 DM/m³, przy czym na czyste koszty osobowe przypadało tylko 81% wymienionych kwot [Ripken 2000], co charakteryzują odpowiednio dane przekreślone i nieprzekreślone w kolumnie 10 tabeli. Trzeba jednak dodać, że administracja państwowego gospodarstwa leśnego w RFN pełni, w porównaniu z innymi krajami, wiele dodatkowych funkcji, a mianowicie: władzy, opieki i nadzoru nad lasami prywatnymi. Po odliczeniu wynikającej stąd pracomocy stan zatrudnienia tej grupy pracowników w przeliczeniu na tysiąc ha państwowego lasu wyniósłby około 1,2 osoby.

Przedstawiona sytuacja państwowego gospodarstwa leśnego RFN, zwłaszcza jej deficyt finansowy, uzasadnia podejmowane reformy strukturalno-funkcjonalne, zmierzające do obniżenia kosztów produkcji, w tym zwłaszcza kosztów osobowych [Ripken 2000]. Reformy te, z uwagi na tradycję i rosnące znaczenie publicznych funkcji gospodarstwa leśnego, mieszczą się, co należy mocno podkreślić, na ogół w ramach rozwiązań publicznoprawnych (status samodzielnego gospodarstwa landowego, zakładu prawa publicznego itp.). Chociaż wysuwane są również propozycje z zakresu rozwiązań prywatnoprawnych (status spółki akcyjnej, spółki z o.o. i inne). Zawsze zmierzają one do obniżenia kosztów funkcjonowania gospodarstwa leśnego, przede wszystkim w wyniku zmian jego struktur organizacyjnych [Klocek 2002]. Należy się bowiem liczyć z dalszą stagnacją cen drewna na skutek postępującego procesu globalizacji [Ripken 2000].

III

Mimo pogarszającej się sytuacji ekonomicznej, gospodarstwo leśne w wielu krajach Europy jest nadal dochodowe. Dotyczy to zwłaszcza tych krajów, które w wyniku podjętych reform podporządkowały zasady jego funkcjonowania w całości lub w części regułom prywatnogospodarczym. Wynikająca stąd komercjalizacja i zorientowanie gospodarstwa leśnego na zysk, uwzględnia, oczywiście, ramy wszelkich ograniczeń zawartych w prawie leśnym, ochrony przyrody i innych przepisach dotyczących środowiska.

Rozwiązania te wprowadzone zostały w życie m.in. w Austrii (4 mln ha lasów ogółem, w tym publicznych 18%, lesistość 47%), w której z początkiem 1997 r. Federalne Lasy Austrii przekształcone zostały w spółkę akcyjną (Österreichischen Bundesforste AG) zarządzającą gruntami federalnymi o powierzchni 870 tys. ha, w tym 550 tys. ha lasów, z czego lasy gospodarcze stanowią tylko 361 tys. ha [Klocek 2002, Ripken 2001]. W 1996 r., a więc przed przekształceniem w spółkę akcyjną, Federalne Lasy Austrii miały ujemny wynik gospodarczy (Betriebsergebnis), który wyniósł – 32 mln ATS, przy czym wartość obrotu osiągnęła 1872 mln ATS, w tym gospodarki leśnej 1657 mln ATS, natomiast koszty 1904 mln ATS, w tym koszty osobowe 1298 mln ATS. W omawianym roku rozmiar pozyskania kształtował się na poziomie 2,25 mln m³, zatrudnienie zaś: pracownicy umysłowi 814 osób, robotnicy we własnym zarządzie 1117 osób [Österreichischer Waldbericht 1995, Ramsauer 1998].

W dwa lata później, tj. w 1998 r., w wyniku zmian organizacyjnych oraz zmniejszenia

zatrudnienia Federalne Lasy Austrii S.A. odnotowały już dodatni wynik gospodarczy na poziomie 41 mln ATS (wartość obrotu 1965 mln ATS, w tym gospodarki leśnej 1696 mln ATS), przy pozyskaniu wynoszącym 2 mln m³ i zatrudnieniu zmniejszonym w stosunku do 1996 r.: pracownicy umysłowi o 17%, robotnicy o 9% [Ramsauer 1998]. Warto jeszcze dodać, że planowany na 2002 r. wynik gospodarczy ma wynieść 121 mln ATS [Ramsauer 1998], przy niezmiennym w stosunku do 1998 r. rozmiarze pozyskania, bardzo zbliżonej wartości obrotu i oczywiście zmniejszonych kosztach, w tym m.in. na skutek dalszej redukcji pracowników administracji do poziomu około jednej osoby na tysiąc ha lasu.

W stosunku do sytuacji środkowoeuropejskiego leśnictwa znacznie korzystniejszymi wynikami może się poszczycić państwowe gospodarstwo leśne w Finlandii (26 mln ha lasów ogółem, w tym 18% lasów państwowych, lesistość 75%). W kraju tym państwo jest właścicielem 8,6 mln ha powierzchni łądu, w tym 4,8 mln ha lasów, z których tylko 3,3 mln ha reprezentuje lasy produkcyjne, pozostałe zaś 1,5 mln ha to lasy na ogół niezagospodarowane na skutek niskiej produktywności [Jokinen 2000]. Całością państwowych gruntów zarządza państwowa administracja leśna – Urząd Lasów Państwowych (Metsähallitus), która obecnie funkcjonuje jako przedsiębiorstwo państwowe (staatliches Geschäftsunternehmen – Jokinen 1999), mające charakter koncernu kierowanego przez radę nadzorczą [Jokinen 2000]. Jego organizacja obejmuje 5 gałęzi gospodarczych [Geschäftszweige – Jokinen 2000]:

- zagospodarowanie lasu państwowego gospodarstwa leśnego,
- ochrona przyrody wraz z organizacją wycieczek,
- łowiectwo wraz z turystyką,
- produkcja nasion i sadzonek (spółka akcyjna),
- konsulting (spółka akcyjna).

Zatrudnienie w omawianej organizacji (Metsähallitus) w 1999 r. wynosiło 2166 osób, tj. o 1/3 mniej niż w roku 1992, w którym przeprowadzono zasadniczą reformę Urzędu Lasów Państwowych. Z przytoczonej liczby zatrudnienia ogółem 1818 osób pracowało w gałęziach komercyjnych, a 348 tworzyło służbę działającą na rzecz ochrony przyrody i wycieczek [Jokinen 2000].

Lasy państwowego gospodarstwa leśnego charakteryzują się niską produktywnością. W 1999 r. bieżący przyrost miąższości wynosił bowiem 2 m³/ha, łączne zaś pozyskanie 4,5 mln m³, tj. 1,4 m³/ha [Jokinen 2000]. Niewielka intensywność produkcji leśnej oraz szczupła struktura organizacyjna omawianego gospodarstwa [Klocek 2002] powodowały, że ogółem zatrudniało ono 390 pracowników umysłowych oraz 900 robotników i 200 małych przedsiębiorstw z 400 pracownikami – robotnikami [Jokinen 2000]. Tak więc na tysiąc ha lasu przypadało 0,4 robotnika leśnego, który pozyskał w ciągu roku 1400 m³ drewna (1,4 m³/ha * 1000 ha), co dało 0,3 robotnika na tysiąc m³ pozyskania. Odpowiednie dane dla pracownika umysłowego wyniosły natomiast: 0,12 pracownika na tysiąc ha lasu gospodarczego lub blisko 8,5 tys. ha tegoż lasu i 11,5 tys. m³ pozyskanego drewna na jednego pracownika [Ripken 2000]. Ta ostatnia liczba jest 4 razy większa od poziomu występującego w państwowym gospodarstwie leśnym RFN (11 500 m³ do 2700 m³) [Ripken 2000].

W latach 1996 – 2000 Metsähallitus osiągał zysk w wysokości 110 mln DM rocznie. Natomiast zysk przypadający na 1 m³ pozyskanego drewna wynosił ponad 20 DM [Ripken 2000], w przeliczeniu zaś na 1 ha lasu gospodarczego około – 30 DM. W wymienionym okresie najkorzystniejsze wyniki osiągnięto w 1999 r., w którym wyniosły one odpowiednio: 120 mln DM, 26 DM/m³ oraz 36 DM/ha [Jokinen 2000], co leśnicy fińscy uznali za znaczne osiągnięcie ekono-

miczne. Jego źródło tkwi przede wszystkim w konsekwentnym rozdzielaniu w ramach państwowej administracji leśnej (Metsähallitus) gałęzi (sektorów) o celach gospodarczych (komercyjnych) od gałęzi mających na celu dobro ogółu, tj. funkcje publiczne [Ripken 2000]. Rozdzielenie to prowadzi w rezultacie do regionalno-funkcjonalnego typu struktur organizacyjnych. Jego charakterystyczną cechą jest niespotykana w Europie środkowej i zachodniej rozpiętość terytorialna. Ma to również miejsce w odniesieniu do Urzędu Lasów Państwowych, który dzieli się na 6 regionalnych jednostek, z których każda gospodaruje na powierzchni od 200 tys. do 1 mln ha lasu i pozyskuje rocznie 750 tys. m³ drewna. W ramach każdej jednostki działa od 4 do 6 drużyn leśnych (Forsteams), o przeciętnym zatrudnieniu: oprócz kierownika 5 pracowników umysłowych i 10 – 15 robotników leśnych [Jokinen 2000].

W ramach omawianej struktury drugą po gospodarstwie leśnym gałęzią funkcjonalną Urzędu Lasów Państwowych jest ochrona przyrody na obszarze blisko 4 mln ha [Jokinen 2000]. Jej służby obejmują 6 regionalnych jednostek, które nie zawsze pokrywają się z regionalnymi jednostkami gospodarstwa leśnego. Każda jednostka regionalna zatrudnia 30 – 50 pracowników podzielonych na zespoły licząc od 3 do 6 osób plus kierownik zespołu. Łącznie służba ochrony przyrody zatrudniała w 1999 r. 350 pracowników [Jokinen 2000] i była finansowana ze środków budżetowych w wysokości około 32 mln DM rocznie [Ripken 2001].

Gałąź łowiectwa wraz z turystyką dysponowała m.in. 350 chatami, 100 obiektami sportowymi, 150 rewirami łowieckimi i 6000 km tras dla skuterów śnieżnych. Świadczeniem usług turystyczno-myśliwskich zajmowało się 60 pracowników oraz sieć 350 małych przedsiębiorstw. Roczny obrót z tytułu wymienionych usług wyniósł 14 mln DM [Jokinen 2000].

Spółka akcyjna do spraw nasion i sadzonek produkuje rocznie przeciętnie 40 mln sadzonek drzew leśnych. Działalnością tą zajmowało się 70 pracowników umysłowych i robotników razem. Świadczą oni także usługi w zakresie odnowienia lasu. Obrót spółki w 1999 r. wyniósł 17,5 mln DM.

Gałąź konsultingu wykonuje projekty związane z trwałym rozwojem leśnictwa na rzecz różnych krajów. Na przykład w 1999 r. zrealizowała 23 projekty dla 16 krajów, na łączną sumę 3,5 mln DM, przy zatrudnieniu 10 pracowników w Finlandii i 40 współpracowników różnej narodowości za granicą.

Omawiając kraje skandynawskie nie można nie wspomnieć o leśno-drzewnych spółkach akcyjnych z udziałem kapitału państwowego. Spośród nich do największych należy szwedzko-fińska Stora Enso AB. Ten drugi co do wielkości w świecie koncern przemysłowo-leśny zatrudniał przed kilkoma latami łącznie ponad 40 tys. pracowników. Jego obrót w 1997 r. wyniósł 134 mld ATS, przy czym na gospodarstwo leśne, w tym własne lasy o powierzchni 2,6 mln ha, przypadło 12% wartości obrotu, tj. 16,1 mld ATS [Nemestothy 1999].

Nieco mniejszą spółką akcyjną jest szwedzki koncern Assi Domän, posiadający własne lasy o powierzchni 3,3 mln ha, z których roczne pozyskanie wynosi około 6 mln m³ [Klocek 2002]. Do niezwykle interesujących wskaźników ekonomicznych tej spółki należą koszty administracyjne gospodarstwa leśnego w stosunku do 1 m³ pozyskanego drewna, gdyż wynoszą one zaledwie 4 DM/m³. Podobne zresztą wielkości mają miejsce także w innych krajach skandynawskich, co z pewną zazdrością podkreślono w literaturze w RFN [Ripken 2000].

IV

Ocenę sytuacji ekonomicznej lasów państwowych w Polsce można ograniczyć wyłącznie do Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe, gdyż zarządzana przez nie powierzchnia gruntów wynosi ogółem 7,6 mln ha, w tym lasów 7,1 mln ha, które stanowią 80% ogółu powierzchni lasów w Polsce lub 97% lasów publicznych [Rocznik Statystyczny RP 2001,

Sprawozdanie finan.-gosp. PGL LP za 2000 r.]. Pozyskanie drewna w 2000 r. w Lasach Państwowych wyniosło 24,1 mln m³, tj. 3,39 m³ z jednego ha lasu. Natomiast zatrudnienie kształtowało się na następującym poziomie [Sprawozdanie finan.-gosp. PGL LP za 2000 r.]:

- pracownicy ogółem 33,2 tys. osób,
- w tym:
 - pracownicy stali 32,2 tys. osób,
- z tego:
 - pracownicy umysłowi 24,1 tys. osób,
 - robotnicy 8,1 tys. osób,
 - pracownicy sezonowi 1,0 tys. osób.

Oprócz własnych pracowników usługi na rzecz Lasów Państwowych świadczą prywatni przedsiębiorcy. Według szacunków J. Kocela (IBL), zatrudnienie robotników w pełnym wymiarze czasu pracy z tytułu usług dla LP wynosi 10,2 tys. osób. Tym samym łączne zatrudnienie robotników w LP kształtowało się w 2000 r. na poziomie 18,3 tys. osób.

W roku 2000 wartość przychodów LP wyniosła ogółem 3964,1 mln zł, natomiast koszty ogółem 3819,4 mln zł, a zysk 144,7 mln zł. Przy tych z konieczności uogólnionych danych podstawowe wyniki syntetyczne przedstawiają się następująco:

- 1) zatrudnienie pracowników umysłowych:
 - 3,2 osoby/1000 ha pow. ogółem,
 - 3,4 osoby/1000 ha pow. lasu,
 - 1,0 osoba/1000 m³ pozyskanego drewna,
- 2) zatrudnienie robotników:
 - 2,4 osoby/1000 ha pow. ogółem,
 - 2,6 osoby/1000 ha pow. lasu,
 - 0,8 osoby/1000 m³ pozyskanego drewna,
- 3) zysk:
 - 18,4 zł/ha pow. ogółem,
 - 19,5 zł/ha pow. lasu,
 - 5,8 zł/m³ pozyskanego drewna.

Powyższe wskaźniki ekonomiczne dotyczące 2000 r., na skutek braku dokładnych danych, nie odzwierciedlają ściśle podstawowej działalności Lasów Państwowych w zakresie produkcji drewna i odbiegają od odnośnych parametrów dla innych lat. Tym niemniej dają ogólną orientację i umożliwiają porównawczą ocenę z innymi krajami. Już na tej podstawie można zauważyć, że Lasy Państwowe mogą w przyszłości polepszyć swoją sytuację ekonomiczno-finansową chociażby przez większe skomercjalizowanie funkcjonalnych pionów gospodarczych oraz racjonalizację poziomych struktur organizacyjnych. Uzyskanie efektów z tego tytułu wymaga co najmniej stabilizacji cen na drewno, o której zapewne przesądzi postępująca globalizacja zasad wolnego rynku.

V

Zamiast wniosków kilka następujących spostrzeżeń:

1. Z uwagi na spadek rentowności produkcji leśnej w Europie pozyskuje się ostatnio 300 mln m³ drewna, przy rocznym przyroście wynoszącym około 500 mln m³ [Neuner 1995]. Równocześnie przewiduje się zalesienie w krajach europejskich 50 mln ha gruntów marginalnych.

2. Udział leśnictwa w produkcji krajowym brutto w ostatnich czterdziestu latach XX w. w RFN zmniejszył się z 0,35 do 0,08% [Ott 1996]. W Polsce w 2000 r. udział ten wyniósł 0,23% [Rocznik Statystyczny RP 2001]¹⁾.
3. Wartość wszystkich świadczeń lasu pod koniec ubiegłego wieku w Szwajcarii wyniosła 9 mld CHF rocznie, przy czym na produkcję drewna przypadło 5%, funkcję wypoczynkową 20%, funkcję ochronną 44% i funkcję ekologiczną 31% [Kissling-Näf 1998]. W Badenii-Wirtembergii wartość nierynkowych świadczeń lasu według szacunków z 2000 r., była 1,6 razy większa od wartości produkcji rynkowej (1,9 mld DM do 1,2 mld DM). W strukturze tych świadczeń udział wszystkich funkcji ochronnych wyniósł 67%, natomiast funkcji rekreacyjno-wypoczynkowych – 33% [Forstprogramm Baden-Württemberg 2000].
4. Zwiększenie udziału gatunków liściastych kosztem iglastych, na skutek niekorzystnych relacji cen i kosztów produkcji, prowadzi do spadku rentowności gospodarki leśnej, a nawet do wzrostu jej strat i ujemnego oprocentowania kapitału leśnego, reprezentowanego przez wartość drzewostanów [Ripken 1998].
5. W społeczeństwie rośnie przekonanie, że ochrona środowiska przyrodniczego jest podstawą pewności egzystencji [Ott 1996]. Tymczasem brak jest dostatecznej woli gremiów politycznych do zapewnienia trwałych źródeł finansowania działań w tym zakresie. Społeczeństwa zaś nie są dostatecznie poinformowane o potrzebie i skutkach stosowania rozwiązań kompromisowych między funkcjami ekonomicznymi i środowiskowymi gospodarki leśnej. Sytuacja ta może i powinna ulec zmianie dzięki wynikom prac nad Narodowym Programem Leśnym.

Literatura

- Forstprogramm Baden – Württemberg, 2000. Materiał powielany, s. 34
- Janssen G. 1999: Die Niedersächsische Landesforstverwaltung auf dem Weg in das nächste Jahrtausend. Forst und Holz, 19, s. 601-605
- Janssen G. 1997: Strukturreform der Landesforstverwaltung. AFZ/ Der Wald, 21, s. 1116-1120
- Jokinen H. 2000: Metsähallitus – die Finnische Staatsforstverwaltung. Forst und Holz, 21, s. 677-679
- Jokinen H. 1999: Die Europäische Union und das finnische Amt für Staatswälder (AS). In: Staatsforstverwaltung und Europäische Union. IUFRO, Edenkoben, s. 71-73
- Kissling-Näf J. 1999: Grosser Wert oder wenig Geld? Über die Honorierung von Walddleistungen. Schweiz. Zeitschrift f. Forstwesen, 2, s. 41-48
- Klocek A. 2002: Gospodarka leśna a wolny rynek – nieustające wyzwania. W: Rola lasów i leśnictwa w ekorozwoju regionalnym. PTL, Orzechowo k. Ustki, s. 30-45
- Ministerstwo Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa, 1997: Polityka Leśna Państwa. Wydawnictwo Świat, Warszawa, s.27
- Nemestothy K. 1999: Stora Enso – Fusion zweier skandinavischer Giganten. Forstzeitung, 1, s. 28-29
- Neuner H. 1995: Management im Forstbetrieb. Österreichische Forstzeitung, 12, s. 5-7
- Ott W. 1996: Wald und Forstwirtschaft in Baden-Württemberg 1996. AFZ/Der Wald, 17, s. 395-397
- Ott W. 1996: Wald und Forstwirtschaft in Baden-Württemberg 1995. AFZ/Der Wald, 4, s. 172-177
- Ott M. 1996: Das forstliche Nachhaltigkeitsprinzip – Wurzeln und Entwicklung. In: Nachhaltigkeit der Landnutzung. DLV Deutscher Landwirtschaftsverlag, Berlin, s. 11-26
- Ott W. 1987: Die Ertragslage der Forstwirtschaft. AFZ, 16-17, s. 399-403
- Österreichischer Waldbericht 1995. Bundesministerium für Land – und Forstwirtschaft, Wien 1996
- Ramsauer R. 1998: Die Österreichischen Bundesforsten im neuen Gewand. AFZ/Der Wald, 9, s. 486-488

¹⁾ Wzrost dobrobytu społecznego z tytułu pozaprodukcyjnych funkcji lasu nie znajduje odzwierciedlenia w PKB (ściślej – w wartości dodanej leśnictwa), gdyż nie są one „nabywane” przez ich konsumentów, ani też nie znajdują odzwierciedlenia w cenie rynkowej drewna. Do zmiany tej sytuacji może przyczynić się wydzielenie w działalności gospodarstwa leśnego świadczeń publicznych oraz prowadzenie dla nich odrębnej ewidencji finansowo-księgowej. Poniesione na nie koszty, podobnie jak w przypadku innych publicznych usług państwa (policja, szkolnictwo itp.), określałyby wielkość dodatkowego „wkładu” gospodarki leśnej z tytułu świadczenia wymienionych funkcji do PKB.

- Ramsauer R. 1998: Unternehmenskonzept der Österreichische Bundesforste. In: Reform der Staatsforstverwaltung. IUFRO, Nowo Mesto, s. 141-149
- Ripken H. 2000: Die Entwicklung der Personalkosten und des Personalabbaus in den deutschen Landesforstverwaltung. Forst und Holz, 20, s. 643-647
- Ripken H. 1991: Organisatorisch relevante Entwicklungstendenzen in der Forstwirtschaft Deutschlands, AFZ, 18, s. 906-911
- Ripken H. 1998: Ökonomische Nachhaltigkeitskriterien im Forstbetrieb. Forst und Holz, 5, s. 155-160
- Ripken H. 2001: Sinkende ökonomische Chancen auf für die osteuropäischen staatlichen Forstverwaltungen. Forst und Holz, 21, s. 694-697
- Rocznik Statystyczny RP 2001, Zakład Wydawnictw Statystycznych, Warszawa 2001
- Sprawozdanie finansowo-gospodarcze PGL Lasy Państwowe za 2000 rok. DGLP, Warszawa 2001, s. 33
- Weizäcker von E.U. et al. 1999: Mnożnik cztery. Wydawnictwo Rolewski, Toruń, s. 292

SUMMARY

Economic aspects of forestry in the EU countries and in Poland

The objectives and principles of forest management undergo gradual and steady evolution. At the beginning, they were expressed in the principle of sustainability of timber supply, in the principle of sustainability of forest capital, and currently in the principle of multifunctional forest management. Unfortunately, the productive function is the main source of financing of forest management. The growing costs of production, inter alia, due to expenditures incurred on the non-productive (public) functions, as well as stability of timber prices lead to production costs – benefits discrepancy. In such situation, the main indicators of economic assessment of forest management, also indicating the directions of reforms, are: employment of workers and office staff per 1 m³ of harvested timber and per 1 ha of forest, as well as the costs of employment. Figures presented in Table 1 indicate high variation in the said indicators between the countries such as West Germany, Finland, Austria and Poland. However, the emphasis concerning further transformation of forest management should be put on internalisation followed by commercialisation of the non-productive forest functions.